

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”
Інститут історії, політології і міжнародних відносин

ГАЛИЧЧИНА

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

До 85-річчя академіка Володимира Грабовецького

22-23'2013

Івано-Франківськ

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр)-8
Г15

Рекомендовано до друку вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №5 від 28 травня 2013 р.)

Наукове видання підготовлене колегами й учнями довголітнього завідувача кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора історичних наук, професора, академіка АН Вищої школи України Володимира Васильовича Грабовецького з нагоди його 85-річчя.

Головний редактор: Микола Кугутяк

Редакційна рада: Микола Кугутяк, Олег Жерноклеєв, Леонід Зашкільняк (м. Львів), Петро Круль, Василь Марчук, Борис Савчук, Михайло Станкевич, Петро Федорчак, Олександр Козаренко (м. Львів), Ігор Цепенда, Людмила Троєльнікова (м. Київ), Мирон Черепанин, Раїса Чугай (м. Львів)

Редакційна колегія: Микола Кугутяк, Ігор Райківський, Олег Єгрешій, Андрій Королько, Олександр Марущенко, Галина Стефанюк, Лілія Шологон

Відповідальний секретар: Олег Єгрешій

Адреса редакційної колегії: 76000, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57

Часопис “Галичина” затверджений фаховим виданням ВАК України з таких галузей наук: історія, мистецтвознавство

Реєстраційне свідоцтво КВ № 15260–3832 ПР від 05.06.2009 р.

ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2013. Ч. 22–23. 583 с.

На обкладинці – робота Василя Хомина “Володимир Грабовецький”, на звороті – робота Олега Чуйка “Монастирський спокій”.

СТОРІНКИ ЖУРНАЛУ ВІДКРИТІ ДЛЯ ДИСКУСІЙНИХ МАТЕРІАЛІВ, А ТОМУ ЇХ ЗМІСТ НЕ ОБОВ’ЯЗКОВО ВІДОБРАЖАЄ ПОГЛЯДИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ

При передруці матеріалів посилання на дане видання обов’язкове

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013
© Інститут історії, політології і міжнародних відносин, 2013
© Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013

УДК 94(477.83/86) XIX

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ПИТАННЯ ЄДНОСТІ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ В ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ ГАЛИЧИНИ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ 1848–1849 рр.¹

(До 165-ї річниці європейської “весни народів” 1848 р. у Галичині)

У статті проаналізовано розвиток української (“малоруської”) національно-політичної свідомості в Галичині під час революції 1848–1849 рр. “Весна народів” активізувала громадське життя галицьких русинів, у якому провідну роль відіграло греко-католицьке духовенство. Місцева інтелігенція поділилася на кілька національно-політичних орієнтацій (“партій”), виразно переважала проукраїнська концепція національної ідентичності галицько-руського населення. Головна руська рада обстоювала національну єдність підавстрійських русинів і “малоросів” Наддніпрянщини по обидва боки австро-російського кордону. Звернуто увагу на слабкість русофільських настроїв і полонофільської течії, яку уособлювали діячі Руського собору. Ідея етнічної спорідненості русько-українського простору знайшла відображення у творчості відомих галицьких діячів і в місцевій пресі, з’ясовано джерела її ідеологію українофільства серед галичан.

Ключові слова: національний рух, національна (етнічна) єдність, свідомість, русини, Галичина.

Русини на загальноавстрійській арені. Питання етнічної самобутності галицьких русинів та їх єдності з малоруським простором на сході вперше на міжнародному рівні прозвучало на Конгресі слов’янських народів у Празі на початку червня 1848 р. На думку організаторів, конгрес мав виробити принципи співпраці австрійських слов’ян для забезпечення їх національних прав, протидії німецькому централізму й перетворення імперії Габсбургів у федеративне об’єднання. На з’їзді Галичину представляли одразу три делегації: Головної руської ради (далі – ГРР) (І.Борискевич, Г.Гинилевич, О.Заклинський), Руського собору (Л.Сапега, Ю.Любомирський та ін.) і польської Ради народової. Делегація ГРР наголошувала, що виступає від імені 15-мільйонного народу, прагне створити в Галичині умови для піднесення “цілої руської народності”, а не лише її галицької частини¹. Після гострих суперечок представникам галицьких політичних організацій за посередництва чехів удалося досягти компромісу та прийняти спільний документ (“Вимоги русинів у Галичині”), у якому передбачалося запровадження “руської” мови в школах і державних установах, утворення спільної народної гвардії для захисту конституційного ладу, зрівняння в правах представників усіх віросповідань, скликання спільного крайового сейму, який мав вирішити питання про поділ Галичини на два адміністративних округи².

Однак ця угода так і не ввійшла в життя, резолюції “залишилися тільки на папері”³. 12 червня 1848 р., у зв’язку з повстанням у Празі, Слов’янський з’їзд було розпущено. По суті, це була перша в XIX ст. спроба українсько-польського порозуміння, за якою польська сторона в Галичині визнала самостійність русинів та їх право на вільний національно-політичний розвиток. Інтереси представлених на з’їзді народів виявилися надто суперечливими, що виразно засвідчило обговорення в рамках польсько-руської секції – однієї з трьох, утворених делегаціями з’їзду. У процесі формування модерної національно-політичної свідомості серед слов’ян, підвладних Австрії, домінуючою тенденцією середини XIX ст. була диференціація сил, а не інтеграція під егідою загальнослов’янської ідеї⁴.

Якщо в Празі русинам і полякам удалося досягти бодай якогось компромісу, то в самій Галичині взаємини між ними й, відповідно, їхніми національно-політичними організаціями характеризувалися дедалі більшим посиленням конфронтації. Вибух у Львові 1–2 листопада 1848 р. польського повстання засвідчив, що галицькі русини були для австрійського уряду до-

¹ Закінчення. Початок статті див.: Галичина. – 2012. – № 20–21. – С. 101–120.

сильно слабкою протидією польським державницьким домаганням. Декларування лояльності та вірнопідданства цісарському тронові й Австрійській монархії для забезпечення умов національного розвитку неминує вело до свого логічного фіналу – відмови влади від підтримки “вірних русинів”, за якими утвердилася назва “Тирольці Сходу”, як тільки їх допомога стала непотрібною після придушення революції. І хоч невдача польського повстання у Львові перевела справу поділу Галичини в практичну площину, а на початку 1849 р. це питання обговорювалося в конституційній комісії парламенту, адміністративно-територіальний устрій краю не змінився. У відповідь на рішення конституційної комісії зберегти status quo Галичини члени ГРР погрожували відкликати послів-русинів із парламенту, якщо прохання про поділ не буде задоволене, але до сецесії справа не дійшла⁵.

Водночас не вдалося розвинути, за аналогією з Галичиною, національний рух на Буковині й Закарпатті. Під час революції не було засновано окружне відділення ГРР у Чернівцях, хоча повідомлення про це опублікувала “Зоря Галицька” 13 червня 1848 р.⁶. Питання про русинів Буковини декілька разів обговорювалося на засіданнях ГРР, востаннє – 4 (16) листопада 1849 р. Голова Ради М.Куземський прямо заявив, що буковинські русини не відповіли “на наши одозвы”, “мы их потребь не знаемь”. Звідси було зроблено висновок, що вони “не хочуть съ нами ся зносити”⁷. На Буковині в 1848–1849 рр. не вдалося створити політичного або культурно-просвітнього товариства, яке згуртувало б місцевих русинів у боротьбі за свої права, сформулювало національні вимоги. Буковину сколихнув селянський рух під проводом Л.Кобилиці, що став одним із найбільших селянських виступів в історії краю. Однак селяни, що боролися за конкретні потреби соціально-економічного характеру й деякі дуже обмежені громадянські права, практично не висували національних питань. Буковина стала осередком організованого українського національного руху тільки на рубежі 50–60-х років XIX ст.⁸.

Водночас серед буковинців лунали голоси в дусі вимог ГРР про необхідність залишити край у нерозривній цілості з “русинською”, східною частиною Галичини на правах окремого 13-го округу. Зокрема, ця ідея знайшла підтримку серед окремих депутатів рейхстагу від Буковини, у петиціях сільських громад, хоч, правда, петиційний рух, засвідчивши великі потенційні можливості для зростання національної самосвідомості буковинських русинів, тривав усього декілька місяців⁹. У Чернівцях під час революції вийшли друком комедії І.Озаркевича, що були переробками п'єс наддніпрянських авторів і вперше проявили дуже характерне для наступного періоду явище – поширення культурного впливу з Наддніпрянської України на Буковину через посередництво Галичини¹⁰.

Діячі ГРР порушували питання про об'єднання Східної Галичини й Закарпаття в одне адміністративне тіло. На 85-му засіданні Ради 20 квітня 1849 р. М.Куземський сказав про подання через губернатора прохання “о присоединении Русиновъ нашихъ оугорскихъ съ Русинами галицкими”¹¹. Відповідну петицію ще в січні того ж року вручила імператорові делегація закарпатських русинів на чолі з А.Добрянським, який пізніше поїхав до Львова, де його з ентузіазмом зустріла ГРР¹². Однак порівняно з Буковиною національний рух на Закарпатті був значно слабшим. Відомий закарпатський учений Ю.Жаткович, автор праць з історії Угорської Русі писав наприкінці 1890-х рр., що край був відрізаний “духовно від Галицької Русі”, особливо “за останніх 20–25 літ”. Донедавна “ніхто на Угорщині не чув і не знав про національний рух і письменство русько-українського народу, бо на Угорській Русі читали лише “Слово”, “Пролом”, “Галичанин” et comp” (русофільські видання. – *І.Р.*)”¹³.

У березні 1849 р. цісар Франц-Йосиф I розпустив парламент і проголосив так звану “октройовану”, тобто даровану монархом, конституцію, яка мало що залишала із завойованих демократичних свобод. Перебуваючи в опозиції до польських революційних домагань, лідери ГРР схвально зустріли цісарські розпорядження. Голова Ради М.Куземський відверто писав у листі до Г.Шашкевича в березні 1849 р.: “Розв'язанье сойму припало намъ дуже до смаку”. Він образно порівнював тогочасні польсько-українські відносини із сімейним життям, коли “честна жена, лихого маючи мужа, не може ся позбути (його. – *І.Р.*) ажъ до смерти”. Так усупереч власній волі галицькі русини не могли від'єднатися від поляків у межах однієї провінції Габсбурзької монархії¹⁴. Отже, почався наступ контрреволюції, в умовах зміни політичних обставин і прямої протидії крайової влади ГРР поступово втрачала позиції, обмежувала коло своєї діяль-

ності й, урешті-решт, 30 червня 1851 р. змушена була оголосити про саморозпуск, реорганізацію в комісію для будівництва Народного Дому у Львові. Невдовзі декретом цісаря було скасовано так і не введено в дію березневу 1849 р. конституцію й відновлено абсолютистське правління. Спеціальний імператорський декрет на початку 1849 р. оголосив Буковину, що була 19 округом “Королівства Галиції та Лодомерії”, окремим коронним краєм¹⁵.

Джерела та ідеологія галицького українофільства. У національному русі русинів Галичини під час революції 1848 р. виразно переважала проукраїнська концепція національної ідентичності, задекларована ГРР. Перевага українофільських настроїв у 1848 р. була зумовлена загостренням відносин між галицькими русинами й поляками, що змушувало тогочасну інтелігенцію звернути погляди на схід у пошуках тотожних ознак етнічної самотності. Виникло бажання відчувати себе більш сильними, усвідомити, що руське населення ні територіально, ні за своєю кількістю не поступалося поділеному на три частини державними кордонами польському простору. Швидкоплинність подій у перші місяці “весни народів”, революційні зміни робили знайомий для багатьох діячів першої хвилі “національного відродження” у Галичині, хоча й досить невиразний образ “Малої Русі”, більш чітким. Водночас австрійський уряд намагався запобігти тяжінню галицьких русинів до всеруського світу й доклав чимало зусиль для їх відокремлення від польського революційного руху. Греко-католицька ієрархія, що взяла на себе керівництво національним рухом, змушена була зважати на долю уніатської церкви в Російській імперії, котру в 1839 р. царським указом було ліквідовано на Правобережжі¹⁶.

Сплеск українофільських настроїв у 1848 р. був настільки сильним, що навіть прихильники об’єднавчих русофільських ідей були змушені визнати свою нечисленність і засумніватися в можливості їх здійснення¹⁷. Як відомо, ідеологом галицького русофільства ще до революції був Д.Зубрицький. К.Хомінський у листі до А.Петрушевича (обидва підтримували пан-руські ідеї) від 7 жовтня 1848 р. поділяв “гореванья надъ неистовымъ починаніемъ нашихъ Малоруссомановъ”, не підтримував намір о. К.Блонського видати “Енеїду” І.Котляревського. “Но Малоруссоманія теперь господствуетъ, – писав він. – Ею заражена наша народна рада, наши посланцѣ въ Вѣдню...”. Найгіршим вважалося те, що в суспільстві “не терпить она жадного сопротивления...”¹⁸. Д.Зубрицький пізніше писав московському Товариству історії і старожитностей 6 (18) січня 1853 р., що під час революції “едва 10 человекъ находилось въ Галиціи, которые разумѣли настоящее Русское слово”. Серед освічених співвітчизників “почти общее было мнѣніе”, що “нашъ Русскій, и такъ называемый ими Московскій или Россійскій народъ есть два чуждые, различные между собой народы”¹⁹. Отже, було чітко сказано, що галицькі русини є частиною народу, відмінного від російського.

Один із молодших теоретиків русофільства Б.Дідицький так згадував про події 1848 р.: “Подъ понятіемъ “Русь” я представлялъ собѣ тогда такъ, якъ и наибольшая часть ... нашихъ Русиновъ, только южную или Малую Русь съ ея древними стольными городами, Києвомъ и Галичемъ, а сѣверную Великую Русь уважали мы хотя сродною намъ по общеславянскому происхожденію, но мало же не такъ само не своею, якъ не своею была для насъ ... тоже славянская Польша”. На відміну від власне Русі, стверджував він, північні, великоруські землі віддавна називали серед галичан “Москвою”²⁰. Б.Дідицький писав, що під час революції політична програма галицьких русинів полягала в трьох основних пунктах: 1) “мы есьмо Русины – Рутены...”; 2) “насъ середъ трехъ русскихъ племенъ 15 миліонѣвъ малорусского народа”; 3) “наша часть Малоруси, Галичина” перейшла під владу австрійських монархів у 1772 р., за його словами, “навсегда отреклася отъ Польши...”²¹. А.Петрушевич у польськомовній брошурі, виданій у Львові 1848 р., вважав руську народність у Галичині лише “частиною Русі”, але не конкретизував, яку саме територію вона охоплює²².

Російський мандрівник В.Кельсієв, побувавши в середині 1860-х рр. у Галичині, установив близькі контакти з Я.Головацьким, А.Петрушевичем, Б.Дідицьким та іншими діячами “староруської партії”, так окреслив їх національно-політичний світогляд у 1848 р.: “Наш языкъ рускій, а не русскій-россійскій; мы русины, а в Россіи россияне (тут і далі виділено автором. – І.Р.); мы пишемъ слово рускій съ однимъ с, а россияне пишутъ съ двумя с; мы принадлежимъ къ двумъ разнымъ племенамъ; російскій языкъ для насъ непонятенъ, російская церковь намъ

чужая; мы вѣрные сыны престола св. Петра, мы преданнѣйшіе слуги австрійской монархіи, потому что въ ней только наше греко-католическое исповѣданіе (унія) находитъ себѣ должную защиту и покровительство, тогда какъ в Россіи насъ преслѣдуютъ”. Було прямо сказано про усвідомлення етнічної єдності українських (“руських”) земель по обидва боки кордону між Росією та Австрією. В.Кельсієв писав, що в розумінні галичан на схід від Збруча селяни “Поділля, Волині та України” (під останньою розумілася Київщина. – *І.Р.*) мріяли про визволення від кріпацтва, “узнавъ, что хлопы освобождены въ Австріи, будутъ мечтать только о томъ, какъ бы и имъ подойти подъ благодѣтельный скипетръ благороднаго дома Габсбурговъ. Наши единоплеменники за границей лишены святой вѣры отцовъ нашихъ, уніи, російскимъ насиліем. ...Мы не россияне, мы русины”²³.

Греко-католицька церква з її східним обрядом відіграла вирішальну роль у збереженні етнічної самотності галицьких русинів під час багатовікового іноземного поневолення, що було необхідною передумовою для “національного відродження” ХІХ століття. Релігійний фактор мав чи не вирішальне значення для відрізнення від поляків, але питання про його вплив на формування української національної самосвідомості залишається дискусійним²⁴. Переважна більшість тогочасного українського населення Галичини було греко-католицьким, поляки – римо-католиками, німці – євангелістами й лютеранами, євреї – іудеями. Однак зустрічалися й русини – латинники (так називали селян римо-католицького віросповідання, які в щоденному житті користувалися народною “руською” мовою), і поляки – греко-католики. Якщо до цього додати, що багато русинів та євреїв у містах розмовляли мовою польською, а частина євреїв у сільській місцевості східної частини провінції – “руською”, то стане зрозуміло складність процесу визначення національного складу населення краю²⁵.

Виходячи з внутрішньої сутності уніатської церкви, її священнослужителі й вірні одночасно виступали у двох іпостасях і, залежно від обставин, могли акцентувати на своєму “православному походженні” або не менш переконливо доводити “католицьку належність”. Однак жодна з протилежних тенденцій у середовищі греко-католицького духовенства – чи то тісної інтеграції з католицьким світом, чи орієнтації на східну традицію – не могла здобути виразну перевагу, що поставило б під сумнів саму рацію існування церкви, а потенційно навіть загрожувало б збереженню етнічної самотності місцевого населення. Устійненню бар’єра між греко- і римо-католиками сприяла фактична нерівність і постійні утиски церковної ієрархії та вірних східної традиції з боку їхніх польсько-латинських одновірців²⁶. “...Священики змушені були, – стверджує сучасний дослідник І.-П.Химка, – оглядатися або на Схід, або на Захід, оскільки сама по собі Греко-католицька церква не мала шансів розквітнути як самостійна релігійна традиція”. Перед греко-католиками Галичини в 1848 р. постало питання, “хто ж вони, якщо ... не поляки. Де їхні крєвні?”²⁷.

“Українське” вирішення проблеми національної ідентичності в Галичині, за словами О.Турія, визначив “не тільки і не стільки релігійний обряд”. Серед взаємопов’язаних чинників, що вплинули на українську (малоруську) самоідентифікацію галицької греко-католицької інтелігенції, можна виділити, передусім, мовно-культурні особливості, історичні традиції, соціально-економічні та політичні обставини національного розвитку²⁸. Щоправда, для галичан дедалі більш осмислене розуміння етнічної приналежності, а відтак усвідомлення особистості своїх інтересів, поєднувалося з лояльністю до Відня. Цьому сприяла позиція уряду під час революції, прихильна до півавстрійських русинів, зокрема, скасування кріпацтва. Сукупність вірнопідданських настроїв до австрійського монарха й державної цілісності Австрії становить зміст поняття “австрорусинство”, що сформувався серед греко-католицького духовенства й селянства як вияв вдячності Габсбурзькій династії за покращення свого становища. Складовою частиною австрорусинства було рутенство з властивим йому підкреслено лояльним ставленням до австрійської влади, а також переконанням, що майбутнє галицьких русинів залежить виключно від доброї волі цісаря²⁹.

Самоусвідомлення більшості тогочасних діячів обмежувалося тим, що, по-перше, вони не поляки, по-друге, лояльні піддані монархії Габсбургів. Існує припущення, що потенційно така орієнтація могла навіть привести до утворення окремої галицької чи “австро-русинської” національної ідентичності³⁰. Водночас “не маємо жодного документа, – переконує М.Мудрий, –

який би свідчив на користь існування коли-небудь концепції ... про окрему галицько-руську націю. Ті особи, які в XIX ст. закликали керуватися інтересами “галицько-руської народності”, зовсім не мали на увазі її етнічну окремішність. Вони робили це або через вузькість, провінціалізм свого світогляду, або з політико-тактичних міркувань...”³¹. Питання про самоідентифікацію місцеві русини фактично вирішували або у формі українофільства, визнання національної єдності галичан і наддніпрянців, або русофільства, що обстоювало ширші панруські погляди, набрало сили після кульмінаційного 1848-го року³².

Головна руська рада та її друкований орган “Зоря Галицька” від самого початку обстоювали право простонародної мови на входження в літературу, освіту, офіційне діловодство й судочинство, що знаходило підтримку серед місцевого населення. Так, на засіданні ГРР (18) 30 червня 1848 р. “читано пропозиція з Чортковського циркулу, аби ся циркуляри по малоруски и для народа зрозумѣли печатали”³³. Члени Бережанської руської ради домагалися живої народної, а не церковнослов’янської мови в освіті, щоб шкільні підручники “могли не такою бесѣдою бути писанѣ, як Гистория бѣблійна”, де “денекотрѣ вирази и оуступи ... нашим русинам незрозумѣль”³⁴. Об’єднуючим чинником у процесі національного самоусвідомлення галичан були такі особливі форми духовної та матеріальної культури, як народна пісня, одяг, звичаї й обряди, національна символіка тощо³⁵. “...Наша руска мова, – зазначав дописувач “Зорі Галицької”, – виробилася въ оустахъ пятьнайцять мѣлонѣвъ нашего руского народа, котрый нею говорить, и може ся добре зрозумѣти, и котрого прости думы славни по всѣмъ свѣтѣ”³⁶. Іншим разом газета зауважила, що русини в Галичині “зачинають цѣнити русконародни наши звичаи, повертаючи до нихъ”, “спѣвають свои руски пѣсни”, а слово в устах народу є “такъ краснымъ, такъ миленькимъ и такъ солоденькимъ...”³⁷.

“Національне відродження” у Галичині дало поштовх утвердженню українських національних символів. Як правило, будь-якому політичному чи національно-визвольному рухові притаманні певні символи, що не лише втілюють у собі конкретні ідеї, а й сприяють їх популяризації й згуртуванню прихильників. Для національної свідомості особливе значення мають такі символічні прояви “винайденої традиції”, як національний прапор (трикоleur Французької революції став зразком для масового наслідування в XIX–XX ст.), національний гімн (імовірно, перший із них – гімн Великої Британії 1740 р.) або національні свята (мабуть, серед перших було святкування 14 липня у Франції та 4 липня в США)³⁸. Для русинів-українців, як і для більшості народів у складі Австрійської імперії, рубіжною подією, що сприяла устійненню національних символів, була “весна народів”³⁹.

На таємному засіданні ГРР 4 (16) травня 1848 р. було порушено питання про національну символіку, як записано в протоколі, “яка есть руска кокарда, кольоры ѣ гербъ”⁴⁰. Уже через два дні, 6 (18) травня, ГРР вирішила надіслати інструкцію для Руської ради в Станіславові, що “знамя земли руской тутейшой есть левъ, а цвѣты руски жовтый ѣ синий”⁴¹. Малюнок самого герба з описом кольорів опубліковано в “Зорі Галицькій” 27 червня 1848 р. (“золотый левъ въ синѣмъ поли вспинающый ся на скалу”)⁴². Досить швидко ця символіка поширилася серед галицьких русинів: у синій й жовті кольори були оздоблені зали засідань ГРР та її місцевих філій, Собору руських учених, таких самих кольорів прапори вручалися загонам національної гвардії, синьо-жовті стрічки й кокарди стали просто модними серед молоді⁴³. За українським прапором стояла багатотисячова традиція геральдичного знака, що походив ще з давньоруських часів, підсилювана міфами про могутність князів. Кольорова гама національного прапора (синій колір – “якъ чисте небо южной Руси” – мав уособлювати мир і спокій, а жовтий – “якъ тіи зорницѣ на ясномъ небѣ” – означав прагнення народу до просвіти) знайшла поширення на етнічних українських землях Наддніпрянщини. Водночас герб із левом, що спинається на скелю, не зумів отримати визнання за межами Галичини⁴⁴. Своєрідним національним гімном русинів у 1848 р. став вірш І.Гушалевица “Мир вам, браття”. І.Франко писав, що це був “почти национальный гимн Галицкой Руси, несмотря на отсутствие в нем какой-нибудь идеи и кое-где даже смысла”⁴⁵.

*Мир вам, браття, всім приносим,
Мир – то наших отців знак,
Мира з неба всі днесь просим,
Чи багатий, чи бідак.
Разом руки си подаймо
І, як браття, ся любім,
Одні другим помагаймо,
К спільній меті поспішім!*⁴⁶

Утвердження модерної національної свідомості супроводжувалося загостренням протисторства з більш сильним у краї польським рухом, що спонукало галицько-руську інтелігенцію до творення свого національного міфу, обґрунтування права на самостійне існування як народ, нація. Особлива увага приділялася тим періодам історичного минулого, коли галицькі русини (“малороси”) мали державницькі традиції. Як говорилося в петиції 19 березня 1848 р., що була подана від імені руського населення Галичини австрійському імператорові, русини мали колись своїх князів, нащадків хрестителя Русі Володимира, але в другій половині XIV ст. “оутратило наше возлюбленне отечество... самостоятельность”..., мы нашу шляхту, того природного заступника народа, ледво не до одного оутратили”⁴⁷. Про славне історичне минуле 15-мільйонного українського (“руського”) народу було сказано в травневій 1848 р. відозві ГРР “Будьмо народом”. Однак у трактуванні минулого серед освічених верств галицько-руського суспільства не було єдності: одні намагалися особливо виділити період існування окремого Галицько-Волинського князівства, інші підкреслювали велич і могутність централізованої Київської Русі. Порівняно рідше, але з не меншим захопленням, згадувалося про героїчні подвиги козаків⁴⁸. Так, у “Зорі Галицькій” можна було прочитати про народно-визвольну війну під проводом гетьмана Б.Хмельницького, що виступив проти нестерпного польського гніту, “мстивь ся на Полякахъ свои и всѣхъ Русинѡвъ кривды, Украину зъ неволѣ Польскои освободивъ ѡ цѣлу Русь зъ неи хотѣвъ освободити”⁴⁹.

Осучаснення національної свідомості русинів Галичини охоплювало не тільки мовно-культурну сферу, визначення особливостей мови, історичного минулого, фольклору, побуту й звичаїв тощо, але також окреслення території, поняття “власної землі”, “власного дому”. Територіально-демографічний фактор, аргументи, пов’язані з обчисленням українського (“руського”, “малоруського”) населення, відіграли мобілізуючу роль у націотворчому процесі. Найважливішим завданням, яке ставила перед собою галицько-руська інтелігенція в середині XIX ст., було відмежування від польського руху з його великодержавною ідеєю відродження Речі Посполитої в кордонах до 1772 р. Цьому сприяло усвідомлення належності галицьких русинів до 15-мільйонного українського народу, навіть трохи більшого за чисельністю від усіх поляків, що проживали під владою трьох держав – Австрії, Росії та Пруссії. Водночас у 1848 р. набула поширення теза про беззаперечну кількісну перевагу русинів над поляками в Східній Галичині (“нась Русинѡвъ є тутка пѡвтретя мѡлѣона”, тоді як “Полякѡвъ разомъ ледвы буде тутка въ рускѡй Галиччинѣ на пѡвъ мѡлѣона”)⁵⁰. Щоправда, у другій половині XIX ст. територіально-історичне розуміння народу не завжди мало чітке смислове навантаження⁵¹.

Утвердження ідеї єдності етнічних українських (“руських”, “малоруських”) земель під владою Австрійської та Російської імперій торкалося емоційної сфери життя людини. Фактично в XIX ст. серед галичан відбувся перехід від розуміння національності як суми зовнішніх показників (походження, мова, церковний обряд) до усвідомлення ключової ролі індивідуального почуття національної належності. Ця тенденція проявилася вже в період революції, зокрема, у статті Й.Лозинського, надрукованій восени 1849 р. у “Зорі Галицькій”. Відштовхуючись від описового розуміння національності, автор приходив до висновку, що через самопізнання вона набуває рис “святості”, де вирішальними є почуття⁵². Й.Лозинський писав, що руська народність базується на трьох головних пунктах – “происхожденіе, языкъ та обрядъ церковный”, причому як тільки народ “до пѡзнанія самого себе прѡйшошь, втогда стережись народность его оскорбляти; есть то его чувственнѣйша сторона, есть то святѣйшая рѣчь, за котру кровь проляти и житіе положить готовый”⁵³.

Однак політичний провід галицьких русинів під час “весни народів” не зміг виробити єдиної, цілісної ідейно-політичної програми національного руху. Навіть у бурхливі революційні роки значна частина духовенства залишалася осторонь від суспільно-політичного життя, обмежуючись лише формальним виконанням душпастирських обов’язків й уникаючи всякої “політики”⁵⁴. Щоправда, серед галицької інтелігенції вже в 1848 р. існували нечисленні прибічники повної державно-політичної незалежності Русі (України). Прихильником самостійницьких поглядів, як відомо, був В.Подолінський і люди його кола, “чисто руська” партія, за словами автора “Слова перестороги”. Серед матеріалів ГРР збереглася анонімна стаття польською мовою⁵⁵, у якій недвозначно говорилося (у перекладі О.Турия): “Від Тиси за Карпатами, по обидва боки Дністра і Дніпра аж до берегів Дону розкинулися поселення одного слов’янського народу, чисельність котрого досягає 15 мільйонів”. Автор наголошував, що “русини хочуть бути народом самостійним, непідлеглим нікому іншому”. “На Русі, – писав він, – живуть в умовах, не згідних з правом і мовою руського народу, переважно як шляхта, міщани і урядники мадяри, поляки і росіяни”, але всі вони “в кінцевому підсумку мусять зникнути з Руської землі, столицею і серцем котрої як колись, так і потім буде Київ”. Водночас було сказано, що сусідами русинів у Галичині є поляки, обидва народи “розмовляють братніми мовами, то нехай побратньому й порозуміються між собою...”. Не відкидаючи можливості федерації двох народів у боротьбі за “приналежні їм свободи”, автор підкреслював: “Хай львівська Галичина стане зародком майбутньої вільної Русі, а краківська Галичина – майбутньої Польщі”⁵⁶.

Австрійські урядові кола усвідомлювали потенційну небезпеку пробудження до національного життя галицьких русинів і реалізації політичної вимоги про поділ Галичини, що сприяло б у майбутньому їх тяжінню до підросійських “малоросів”. Із цього приводу новий (з 1849 р.) намісник краю багатий польський землевласник А.Голуховський у травні 1849 р. писав, що якби вимога про відокремлення Східної Галичини від Західної, польської, була реалізована, “наступне покоління (русинів. – *І.Р.*) звернулося би до споріднених племен, які живуть під російським скіпетром, щоби витворити одноцільний могутній державний організм. Тоді руська частина Галичини при поступі просвіти і матеріальної культури стала би вогнищем інтриг і заходів, метою яких були б, з одного боку, злам ієрархічної сили духовенства, а з другого – згадана вище злука народів”. На думку намісника, це означало початок боротьби “за відбудову Русі”, подібну до тої, що “вже багато літ ... ведеться за відновлення вільної і незалежної Польщі”⁵⁷.

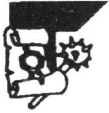
Таким чином, під час Європейської демократичної революції 1848–1849 рр. передова частина руського суспільства Галичини пробудилася до політичного життя, усвідомлення власної національної приналежності. Провідну роль у національному русі відіграла єдина освічена верства – греко-католицьке духовенство, у середовищі якого існувало кілька національно-політичних орієнтацій, за висловом тогочасного громадсько-політичного діяча священника В.Подолінського, “партій” – “чисто руська”, “польсько-руська”, “австрійсько-руська” і “російсько-руська”. Від самого початку революції переважала проукраїнська концепція національної ідентичності галицьких русинів, що знайшла відображення в діяльності створеної в травні 1848 р. першої політичної організації – Головної руської ради. Лідери ГРР виразно заявили про те, що підавстрійські русини й “малороси” на Наддніпрянщині під владою російського царизму – це один-єдиний 15-мільйонний народ. Водночас було поставлено вимогу об’єднання всіх “руських” земель під Австрією – Східної Галичини разом із Буковиною й Закарпаттям – в окремий коронний край, що практично стало б кроком на шляху реалізації ідеї української національної єдності по обидва боки Збруча.

Національні вимоги галицьких русинів наштовхнулися на рішучий спротив польського національного руху з його шляхетським характером, який розглядав усю Галичину, включаючи східну, руську частину провінції, як край споконвіку польський, що мав увійти до складу відновленої Речі Посполитої. Русинів Галичини було названо поляками греко-католицької віри, а “руську” мову – діалектом польської. На протигагу ГРР полонізовані шляхтичі руського походження в травні 1848 р. утворили ще одну національно-політичну організацію – Руський собор, навколо якого об’єдналися особи з двоступеневою – русько-польською – ідентичністю або “русини польської нації” (*gente Rutheni, natione Poloni*), що пропагували ідею єдності та миру

русинів і поляків у спільній вітчизні. Однак полонофільська орієнтація в краї, що співвідносила русинів до польської ідентичності, не знайшла підтримки в руському суспільстві. Підтвердженням цього стало недовговічне існування РС і його газети “Дневник руський”, тоді як друкований орган ГРР “Зоря Галицька” виходив у 1848–1849 рр. регулярно, мав підтримку серед місцевого населення.

Водночас не знайшли сприятливого ґрунту для свого розвитку в Галичині періоду “весни народів” русофільські настрої, визнання належності русинів до ширшого всеруського простору. Їх носіями були поодинокі представники галицько-руської інтелігенції, що в той час не мали виразних і сформованих поглядів на єдність “руського світу”. Серед причин переваги української (“малоруської”) орієнтації були, передусім, почуття мовно-культурної єдності галицьких русинів і “малоросів” Наддніпрянщини, утвердження своєї відмінності від поляків і прагнення протиставити їм рівнозначний за територією й чисельністю населення русько-український простір, позиція вищої ієрархії Греко-католицької церкви, що взяла на себе керівництво національним рухом, побоювалася повторити долю уніатів, заборонених у Російській імперії в недалекому 1839 р. Крім того, усвідомленню наддніпрянсько-галицької єдності сприяла політика австрійського уряду, який прагнув протиставити русинів Галичини польському революційному руху й водночас запобігти їх тяжінню до імперської Росії⁵⁸. Однак визнання діячами ГРР єдності галичан із “малоруським” простором на сході мало декларативний характер, не стало результатом переконливого розуміння окремішності й територіального “уявлення” української нації, що виразно засвідчило післяреволюційне десятиліття.

1. Турій О. “Українська ідея” в Галичині 1848–1849 рр.: проблема національної та державної самостійності / Олег Турій // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. II : 1995–1997. – С. 419.
2. Брик І. Славянський зїзд у Празі 1848 р. і українська справа / Іван Брик // Записки НТШ. – Львів, 1920. – Т. СХХІХ. – С. 207, 208; Созанський І. До історії участі галицьких Русинів в словянським конгресі в Празі 1848 р. / Іван Созанський // Там само. – Львів, 1905. – Т. LXXII. – С. 115.
3. Наваловський М. Українці і Слов’янський конгрес у Празі 1848 р. / М. Наваловський. – Х., 1930. – С. 55.
4. Кріль М. Питання національної самобутності українців Галичини на Слов’янському з’їзді 1848 р. у Празі / Михайло Кріль // Славістичні студії. Матеріали V Міжнародного славістичного колоквиуму (Львів, 14–16 трав. 1996 р.). – Львів, 1997. – Т. 1. – С. 137, 138; Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. – Львів, 2003. – С. 61, 62.
5. Турій О. Українське духовенство і національно-політична боротьба в Галичині під час революції 1848–1849 років / Олег Турій // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9 : Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. – С. 169, 170; його ж. Українська “Весна народів” // Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за заг. ред. О. Турія ; упоряд. У. Кришталович, І. Сварник. – Львів, 2002. – С. XXVI, XXVII.
6. Зоря Галицька. – 1848. – Ч. 5. – 13 черв. – С. 22.
7. Засѣданіе Головної Рускої Рады дня 4/16 Листопада 1849 // Там само. – 1849. – Ч. 93. – 9 (21) листопа. – С. 554.
8. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці, 1999. – С. 116, 117, 118.
9. Там само. – С. 115, 116.
10. Там само. – С. 121.
11. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. – С. 120.
12. Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій ; авториз. пер. з англ. Е. Гийдела, С. Грачової. – К., 2007. – С. 356.
13. Жаткович Ю. Угорські русини а ювілейний рік 1898 / Юрій Жаткович // Праці з історії Угорської Русі ; упорядкув. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород, 2008. – С. 347.
14. Студинський К. Павло Леонтович (Павло зі Щуткова) / Кирило Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1925. – Т. СХХХVI–СХХХVII. – С. 164.
15. Турій О. Українська “Весна народів” ... – С. XXVII, XXVIII.
16. Сухий О. Від русофільства до москвофільства ... – С. 54.

17. Андрусяк М. Початки галицького москвофільства / Микола Андрусяк // Життя і знання. – Львів, 1934. – Ч. 3 (78). – Березень. – С. 77.
18. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 77 (Петрушевич А.), од. зб. 469, арк. 10.
19. Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (рр. 1840–1853) / Кирило Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1901. – Т. XLIII. – Кн. 5. – С. 59.
20. Своежигьевы записки Богдана А. Дѣдицкого. – Львовъ, 1906. – Ч. I : Где-що до исторіи саморозвитія язика и азбуки Галицкой Руси. – С. 8; Андрусяк М. Початки галицького москвофільства... – С. 77.
21. Своежигьевы записки Богдана А. Дѣдицкого. – Львовъ, 1908. – Ч. II : Взглядъ на школьное образование Галицкой Руси въ XIX ст. – С. 14.
22. Pietruszewicz A. Słów kilka napisanych w obronie guskiej narodowości / A. Pietruszewicz. – Lwów, 1848. – S. 55.
23. Галичина и Молдавия. Путевыя письма В. Кельсиева. – С. Пб., 1868. – С. 174.
24. Турій О. До питання про провідну роль греко-католицького духовенства в національному русі галицьких українців у XIX ст. / Олег Турій // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Вип. II : 1995–1997. – Львів, 1999. – С. 409; його ж. “Українська ідея” в Галичині 1848–1849 рр. ... // Там само. – С. 422, 423.
25. Мудрий М. Поняття “наша земля” / “наш край” в українському русі Галичини XIX – початку XX століття / Мар’ян Мудрий // Шляхами історії : наук. зб. іст. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка на пошану проф. К. Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 161, 162.
26. Турій О. “Попи і хлопи”: соціальна “доктрина” греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття / Олег Турій // Ковчег : наук. зб. із церковної історії. – Львів, 2001. – Ч. 3. – С. 296.
27. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772–1918 / Іван-Павло Химка // Ковчег : зб. статей із церковної історії. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 77, 78.
28. Турій О. “Українська ідея” в Галичині в середині XIX століття / Олег Турій // Україна модерна. – 1999. – Ч. 2–3 за 1997–1998 рр. – С. 67.
29. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар’ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 580, 598, 599.
30. Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галичині / Олег Турій // Ковчег : наук. зб. із церковної історії. – Львів, 2003. – Ч. 4. – С. 79.
31. Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми... – С. 573, 599.
32. Там само. – С. 598.
33. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. – С. 37.
34. Акты бережанской Рады русской 1848–1849 гг. // Вѣстникъ “Народного дома”. – Львовъ, 1909. – Ч. 6. – Июнь. – С. 108.
35. Турій О. “Українська ідея” в Галичині в середині XIX століття... – С. 71.
36. Чы Галиція есть польскою землею, и чы Русины суть Поляками? // Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 6. – 20 черв. – С. 24.
37. Всячина // Там само. – 1849. – Ч. 3. – 10 сѣч. (29 студ. 1848). – С. 19.
38. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Георгій Касьянов. – К., 1999. – С. 113.
39. Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині в 1848 р. / Андрій Гречило // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – 1998. – Ч. 16. – Черв. – С. 1.
40. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції. – С. 26.
41. Там само. – С. 27.
42. Гербъ, или знамя Галицкой Руси // Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 7. – 27 черв. – С. 50.
43. Турій О. “Українська ідея” в Галичині 1848–1849 рр. ... – С. 429.
44. Гречило А. Відродження українських національних символів у Галичині 1848 р. ... – С. 2.
45. Франко І. Южнорусская литература / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К., 1984. – Т. 41. – С. 129.
46. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Г. Сарбей // Україна крізь віки. – К., 1999. – Т. 9. – С. 123. Вірш був надрукований як “пѣснь І” з нотами в збірнику “Пѣсни на день 3/15 мая 1849” і закінчувався словами (Львів, 1849. – С. 1, 4 (8 с.)):
Мирь вамъ! мирь вамъ! Руски дѣти,
И гараздъ вашимъ хатамъ,
Разомъ силы получѣте
Благо! благо! буде намъ.
47. Ваше величество! // Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 2. – 23 мая. – С. 7.
48. Турій О. “Українська ідея” в Галичині 1848–1849 рр. ... – С. 430.

49. Зь Перемишля // Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 5. – 13 черв. – С. 21.
50. Чы Галиція єсть полскою землею, и чы Русины суть Поляками? // Зоря Галицка. – 1848. – Ч. 6. – 20 черв. – С. 24.
51. Мудрий М. Поняття “наша земля” / “наш край” в українському русі Галичини. ... – С. 166, 167, 169.
52. Там само. – С. 164.
53. [Лозинський Й.] О змѣнѣ народности / пер. съ нѣмецкого І. Лѣвицкій // Зоря Галицка. – 1849. – Ч. 81. – 28 верес. (10 жовт). – С. 484.
54. Турій О. Національне і політичне полонофільство серед греко-католицького духовенства Галичини під час революції 1848–1849 років / Олег Турій // Записки НТШ. – Львів, 1994. – Т. ССХХХІІІ : Праці історично-філософської секції. – С. 191.
55. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф.180. Головна руська рада, м. Львів, оп. 1, спр. 8, арк. 3, 4. Назва статті – “Warunki zgody między Polską i Rusią”.
56. *Цит. за:* Турій О. “Українська ідея” в Галичині в середині ХІХ століття. ... – С. 73.
57. Там само. – С. 74.
58. Сухий О. Від русофільства до москвофільства... – С. 67.

В статтє проанализировано развитие украинского (“малорусского”) национально-политического сознания в Галиции во время революции 1848–1849 гг. “Весна народов” активизировала общественную жизнь галицийских русинов, в которой ведущую роль сыграло греко-католическое духовенство. Местная интеллигенция поделилась на несколько национально-политических ориентаций (“партий”), отчётливо преобладала проукраинская концепция национальной идентичности галицко-русского (“русского”) населения. Головна руська рада отстаивала национальное единство подавстрийских русинов и “малоросов” Надднепряничины по обе стороны австро-российской границы. Обращено внимание на слабость русофильских настроений и полонофильского течения, которое олицетворяли деятели Руського собора. Идея этнического родства русско-украинского пространства нашла отражение в творчестве известных галицких деятелей и в местной прессе, выяснено источники и идеологию украинофильства среди галичан.

Ключевые слова: национальное движение, национальное (этническое) единство, сознание, русины, Галиция.

The article examines the formation of Ukrainian (Malo-Russian/Little Russian) national political consciousness in Galicia during the Revolution of 1848–1849. The Spring of Nations activated the Galician Ruthenians’ public life, in which the leading role had been taken by the Greek Catholic clergy. The local intelligentsia split into several national political factions (“parties”), the Ukrainian concept of the Galician Ruthenians’ national identity was clearly gaining the upper hand. The Supreme Ruthenian Council defended the idea of national unity of the Austrian-ruled Ruthenians and the “Malo-Russians” of Naddniprianshchyna on both sides of the Austro-Russian border. Special attention is given to the weak points of Russophile sentiments and Polonophile tendencies, represented by the members of Ruskyi Sobor. The concept of the affinity of Ruthenian-Ukrainian national space is reflected in the works of prominent Galician figures and local papers, the sources and ideology of Ukrainophilia among the Galicians are also clarified.

Keywords: national movement, national (ethnic) unity, consciousness, Rusyns/Ruthenians, Galicia.

УДК 94 (477)

Любомир ІЛИН

ГАЛИЦЬКИЙ КРАЙОВИЙ СЕЙМ І ФОРМУВАННЯ ЗАСАД УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СТОСУНКІВ (1861–1914 рр.)

У статті крізь призму роботи Галицького крайового сейму розкрито головні аспекти формування українсько-польських політичних стосунків другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Парламентська традиція стала основою до створення концепції національної державності, а сформовані в стінах сейму засади міжнаціональних взаємин визначили зміст національно-визвольних змагань галицьких українців.

Ключові слова: Галицький крайовий сейм, українці, поляки, каденція, політичні стосунки.